

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

(ԳԼԽԱԴԻՒԻ ԶԱՐՈՁ՝ ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏԻՄԱՐԶ ՇՕՐԵՍ ԽՕՍՈՒՄԵՏ)

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԻՏԷԱԼՆ Է ԱԶԳԻ ՄԸ ԿԵԱՆՔԻՆ ԲԱՐԳԱՒԱՃՈՒՄԻՆ ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԱԶԳԱԿ

«Ո՞ր օտեղ ի Սիսիւ գիրկուքիմ Խարայի, ի դարձուցանել Տեառն զգեցուքիմ ժողովրդեան իւրայ» (Սաղմ. ԺԳ. 11):

Սաղմոսին այս խօսքը մեկնիչներու կողմէ երկու կերպով հասկցուած է. ոմանք զայն նկատած են մէկ կտորը փառաբանական օրհներգի մը, յօրինուած՝ Դաւիթի օրով կամ իրմէ նոյն իսկ և իր տաւաղին վրայ նուագուած, ի պատիւ իր շուիրաւ գործած Սիոնին. իսկ ուրիշներ զայն կը համարին կարօտի հառաչանք մը՝ Բաբելոնի կերակրեալներէն՝ ուղղուած դէպի Նորուստղէմի Սիոնը, որ, իբրեւ մարմնացումը իրենց կրօնական և ազգային իտէալին, ինչպէս աստղ բեռնի՝ իրեն կը քաշէր անոնց նայուածքը, իրենց տարաշխարհիկ կեանքի ալեկոծումներուն միջոցին:

Վերջին բառերը՝ «ի դարձուցանել Տեառն զգեցուքիմ ժողովրդեան իւրայ», միտքը արգարե կը տանին դէպի երկրորդ մեկնութիւնը, խորհիլ տալով ողբական այն եղբերդներուն, որոնցմով երբայցի հազներգակները կը ջանային սփոփել նօդեհութեան մէջ ազնկիզուող իրենց ազգակիցները հայրենիքին և անոր սրբութիւններուն յուշերովը: Բայց որովհետեւ Սաղմոսարանին մէջ երկու անգամ դրուած է այս խօսքը պարունակող Սաղմոսը, նախ ԺԳ. և յետոյ ԾԳ. գլուխին մէջ և զրեթէ ճիշդ միևնոյն բառերով, միայն մէկուն մէջ Նլուհիմ ու միւսին մէջ Նհուց անուաններով արտայայտելով Աստուծոյ դաղափարը, կարեւրի է ընդունիլ որ իսկապէս հին բանաստեղծութիւն մը եղած լինի ան, թէ՛ ցնծութեան առիթներով երգուած՝ փառքի օրերուն, և թէ տրամութեան ժամերու մէջ՝ առ ջուրս Բաբելոնի:

Ամէն պարագայի մէջ, սա՛ է սակայն ամենէն ճշմարիտ և այս պահու զմեզ ամենէն աւելի շահագրգռող կէտը թէ Աստուծոյ ժողովուրդին ըմբռնումին մէջ, այդ անունը՝ Սիոն՝ երկար դարերէ ի վեր հոմանիշը դարձած աստուածային սիրոյ և զօրութեան, անոնց հաւատքին խանդավառութեանը առջեւ կը ներկայանար իբրեւ

անձնաւորումը Նհուցայի գորովին և խնամակալ հովանաւորութեանը՝ նկատմամբ իր ժողովուրդին:

Պաղեստինի և նոյն իսկ Նորուստղէմի չըլակայից մէջ իրենց երևոյթովը շատ աւելի ալքառու լեռներու կարգին, Սիոնը, այդ փոքրիկ բարձունքը, ընտրուած էր կարծես Աստուծմէ, ճիշդ՝ ինչպէս կը նկատէ իր խորքին մէջ կրօնազգած մատնագիր մը՝ իր փոքրկութեանը համար նոյն իսկ. վասնզի Տէրը, որ ամենակալ է և ամենազօր, կը սիրէր փոքրերը և ականները, առնալ որ խրոխտանք չեն պարզեր իրեն դէմ. չէ՞ որ ինքն իսկ ըսեր էր Սօսյիի բերնով. «Թե՛ բնակեցայց, եթէ ոչ ի հեզս և ի խոնարհս»:

Այսպէս կամ այնպէս, երբ վկայութեան խորանը, Խորայեւացոց հաւատքին սրբութիւնները տաղաւարող այդ չարժական յարկը, և ուխտին տապանակը՝ որուն մէջ կը պահուէին օրէնքին տախտակները, ծաղկած գաւազանը, մանանային սափորը և ոսկի բուրվառը, ամէնքն ի միասին՝ յոյսին մուրհակները դէպի իր կոչումին իրականացումը ընթացող ժողովրդի մը, երբ, կ'ըսեմ, այդ երկուքը՝ խորանն ու տապանակը՝ անապատի տաժաններէն, Փառանի լեռնաշղթաներէն, Սինայի կայծակներէն, Բասայի մուրճ կաղնեատաններէն, Յորդանանի վիմատարած ալիքներէն, Գաղգալայի հանգիստէն, Սելովի դաղարքէն, Էմմաուսի արկածներէն և Կարիաթարիմի քրտանամեայ օթեւանումէն ետքը, Դաւիթի հանճարէն եւ քաջութենէն երկնուած ազգային վերանուութեան օրերուն, փոխադրուեցան արքունի պալատին դրացնութեանը մէջ՝ այդ բարձունքին վրայ, այն օրէն Սիոն ժողովուրդին գիտակցութեանը մէջ կը փոխարկուէր անբաղդատելի նուիրականութեամբ վեհացած սրբալայրի մը, որուն մէջ Տէրը կը բնակէր. մինչև այն ատեն անոնց տեսած բազիրներն ու դարբիրները մոռցնող

աստուածային տուն մը, որ այնուհետեւ, փառքի եւ վիշտի, յաղողութեանց եւ ձախողութեաներու պատմական օրերուն ազգային խղճատանքին առջեւ պիտի պատկերանար իրրեւ որչափ ազգային նոյնքան եւ կրօնական յիշատակարան մը, խորհրդանշան մը, յաւիտենական աղբիւր օրհնութեան, սրբութեան եւ զօրութեան:

Սաղմոն ու մարգարէութիւնները, իսրայելի կրօնական հոգւոյն եւ ցեղային խղճմտանքին ամենէն հարազատ այդ արտապայտութիւնները, այդ զգացումն ու ըմբռնումն է որ կը ներկայացնեն զանազան եղանակներով, այդ բարձունքին վրայ ցուցնելով մերթ աստուածային զօրութեան, փրկութեան եւ հովանաւորութեան սրբարան մը («Հաճեցաւ Տէր ընդ Սիոն», «Ու տացէ ի Սիոնէ զփրկութիւն», «Առաջեսցէ քեզ Տէր օգնութիւն ի Սիոնէ»), մերթ օրէնքի եւ արդարութեան պատգամատեղի մը («Լցաւ Սիոն իրաւամբք եւ արդարութեամբ», «Մերժեցան ի Սիոնէ անօրէնք», «Օրէնք ի Սիոնէ ելցեն»), մերթ խաղաղութեան եւ սուրբ կեանքի ապաստանավայր մը («Ի Սիոն գիմեալ ապրեսցուք», «Փախիցուք ի Սիոն», «Եկեսցուք ի Սիոն առ Տէր Աստուած իսրայելի», «Երանի՜ որ ունիցի զաւակ ի Սիոն»), Սիոն՝ հաւատքի անառիկ ամրոց, որուն պատմական եւ զաղափարական նուիրակնութեան մասին որ եւ ուրացում ի սպառ անհանդուրժելի պիտի գտնէր հանրային գիտակցութիւնը. («Վասն Սիոնի ոչ լռեցից»):

Նոյն այդ զգացումն ու ըմբռնումը է՞ միթէ որ մինչեւ ցայսօր տակաւին կ'ողնորէ այդ ժողովուրդը, այդ միակ բառին՝ այդ պզտիկ անունին մէջ խտացնելով իր ամբողջ սիրտն ու միտքը, իր գերազոյն իւտեղը, իր անցեալին յուշքը եւ ապագային ձգտումը բովանդակապէս:

Ինչ որ հինն Իսրայել այդքան սրտաթունդ խանդավառութեամբ կը զգար ու կը զգայ տակաւին նկատմամբ իր կրօնական եւ ազգային մտատիրպարին, կարելի է ըսել թէ ամէն ժողովուրդ, եթէ ոչ արտաքին նոյն ձեւակնութիւններով բոլորովին՝ բայց ներքեւապէս եւ համեմատ խորքով մը կը զգայ եւ զգացած է յաճախ իր գոյութեան ամենէն բախտորոշ վայրկեաններուն մանա-

ւանդ՝ վերաբերմամբ նոյնպիսի իտէպի մը: Գրիստոնէութիւնը, որ, հակառակ իր քարոզած համամարդկային բարոյականութեան սկզբունքներուն, իւրաքանչիւր ազգի մէջ աւելի պայծառացուցած է իր ազգային ինքնութեան գիտակցութիւնը, միւս կողմէ աւելի խորացուցած ու մշակած է այդպիսի մտատիրպարի մը սէրը ժողովուրդներուն մէջ: Եւ սակայն Աւետարանի հաւատքը պաշտող ազգերուն համար թէեւ էապէս ուրոյն զգացումներ են կրօնքը եւ ազգութիւնը, բայց իրականին մէջ այնքան հաշտ են անոնք միմեանց հետ եւ այնքան դաշն միմեանց նկատմամբ որ գոգցես կը միանան իրարու հետ իրբեւ միաւորեալ միութեան մը մէջ:

Եթէ այս տեսութիւնը ինչ ինչ կողմերով գեռ տարակուսելի թուի շատերու եւ նոյն իսկ մեզի, անիկա անվիճելի է սակայն այն ազգին, այն ժողովուրդին, այն ցեղային միութեան համար որ մենք ենք:

Ի զուր չէ արգարեւ որ Հայը շատ կանուխ ժամանակներէ, քրիստոնէական գրականութեան լոյսին տակ իր ազգային գիտակցութիւնը կազմուելէն ի վեր, եւ հետեւը հետէ աւելի եւս, ինքզինքը կոչած է Նոր Իսրայել. այսինքն խորհած է թէ այն հոգեկան եւ ցեղային առանձնաշնորհութիւնները զորոս ան սովոր էր ինքզինքին վերադրել՝ իրենն ալ եղած են մեծ չափով, ու ինքն ալ իրաւունք զգացած է ինքզինքը իր կարգին համարելու ժողովուրդ մը արժանի երկնային բացառիկ հոգածութեան, ժողովուրդ մը որ՝ սկիզբէն աէր իր կոչումին՝ իր մէջ ոյժը կը զգայ եւ կը շինէ՝ իւրագործելու այդ կոչումը, ի գին ամենէն անհղ զոհաբերութեանց տիրանալու համար իր ճակատագրին, որուն բարութեան մասին միշտ ալ բարձր եղած է իր համոզումը: Ասոր համար է որ Հին Կտակարանի պատմագրական էջերէն շատերուն մէջ կարծած է ան յաճախ իր կեանքը կարգով, մարդաբանական պատգամներուն մէջ իր ապագային նախապզգեսցութիւնները լսել, ու բարոյական եւ իմաստասիրական գիրքերուն մէջ կանգ առած է յաճախ սկզբունքներու առջեւ, որոնք կարծես ուղղակի իր հոգիին կը խօսնէ: Իսկ Սաղմոսը, երբայական ազգի այդ աստուածախառն գոտաներգութիւնը, իրենն է զգացած նոյն առեւն:

Փորձուներ եմ անգամ մը ըսելու, ու չեմ քաշուիր կրկնելէ զայն հիմակ հաս. «Սաղմոսը, ցաւին զիրքն է ան, որ մեր Տառապանքին աղեխարշ պատմութիւնը կ'աւանդէ մեզի, բայց նոյն տտեն Յոյսին մատենը, որ մեր հրազնիւուն հրգը կ'նշանակէ հոգեւտաւիղ խորհրդաւորութեան մը սրտաւուն արտօմութեամբն: Ատոր համար է որ Սաղմոսին այն տողերը կամ համարները, որոնց մէջ ազգային մտատիպարի մը խորհուրդը կայ, մասնաւոր ձգողականութիւն մը ունին մեր սիրտերուն համար. իսկ այդպիսիներուն ապահովարար զխաւաւրագոյններէն մին է այն գոր յիշեցի խօսքերուն սկիզբը. «Ո տացէ ի Սիոնէ՛ վրդուութիւն Իսրայէլի, ի դարձուցանել Տեսա՞ն զգերութիւն ժողովրդեան իւրոյ» (Ա՛խ, երանի թէ Սիոնէն գար Իսրայէլի փրկութիւնը, ու Տէրը այս ժողովուրդը դարձնէր իր գերութեանէն):

Այո՛, Սաղմոսին այս տունը իրաւունք ունինք մերինը ևս նկատելու. որովհետեւ մենք այլ ունեցած ենք և ունինք, ի գաղափարի մանաւանդ, մեր Սիոնը: Տեղը չէ տեղուշտ հոս, իր տեղւոյն վրայ նոյն իսկ թէն, ըսելու թէ այդ մտանաւունքովն չափով պատճառ եղած կրնայ ըլլալ որ մենք յատկապէս շատ կանուխէն այս սուրբ բարձունքին վրայ ունեցած ըլլանք, իրրեւ տեսակ մը հոգեկան անառիկ ժառանգութիւն, մեր տեղը. բայց ինչ որ չենք կըրնար չընել, կամ ինչ որ բարձրագոյնակ պարտինք յայտարարել միշտ՝ սա՛ է թէ Հայը սկիզբէն ունեցած է իր կրօնա-ազգային իտեալը, որուն վրայ կանգնած է իր ազգային գոյութեան և ազգայնական ինքնութեան շինուածքը, և որմէ անկեպա՛ծ է, իր կեանքին ամենէն ճշմարտամային շըրջաններուն մէջ մանաւանդ, իր քաջութեան՝ յոյսին և հաւատքին ներշնչումը:

Բայց դառնանք սկիզբէն համարին. «Ո՛ տացէ ի Սիոնէ՛ զփրկութիւն Իսրայէլի, ի դարձուցանել Տեսա՞ն զգերութիւն ժողովրդեան իւրոյ» (Ից՛կ Սիոնէն գար Իսրայէլի փրկութիւնը, ու Տէրը դարձնէր իր գերեալ ժողովուրդը): Արգարեւ անգի համար մանաւանդ ըսուած խօսք մըն է այս, մեր կուրծքերէն ելած դարաւոր հառաչանք մը. Սիոնը մեր կրօնա-ազգային մը

տատիպարն է կամ զայն խորհրդանշող հաստատութիւնը, Հայաստանեայց հաւատքը, ուր, ինչպէս երբեմն ի հին Սիոն, կը պահարանունին մեր յոյսին մուրհակը, մեր պատմութիւնը իր մէջ կրող տապանակը, մեր Եկեղեցին, ծաղկած գաւազանը, խօսքին կենդանարար ոյժը և ազգութիւնը, ոսկի բուրժաւոր՝ բարեպաշտութեան կընդդրուկը, կտակարանները՝ օրէնքին և արգարութեան պատգամատու մատենները, «զփրկութիւն Իսրայէլի»՝ զմեզ կեղեքող անխաւաքեանց բռնութեանէն մեր ազատագրումը, «գարձուցանել զգերութիւն»՝ հողմակոծեալ ցրուածութեան մէջ տառապակոծ վիճակի մը վախճանը, Կէտաւ կէտ, բառ առ բառ մեր ազգային գրութիւնն է որ կը պատկերանայ այդ տողերուն մէջ:

Հարկ չկայ սակայն կառչիլ անպատճառ բառերու նիւթական նշանակութեան. այդ խօսքը բարձրորէն իմաստաւոր է իր հոգեւոր և բարոյական նշանակութեամբը մանաւանդ, որ է սա. կրօնական իտեալն է ազգի մը կեանքին բարգաւաճումին ամենէն կարեւոր ազգալը. ու այս սկզբունքն է որ գերազանցապէս ու բարացուցօրէն կը լուսարանէ մեր ազգային հոգեբանութեան ամենէն կարեւոր մէկ երեւոյթը: Անհայրենիք ժողովուրդ մը կրնայ ապրիլ իրրեւ ազգ, երբ իր մէջ առողջ է կրօնական կեանքը և անկէջ ծնած բարոյականը. կրօնական մտատիպարէ գուրկ՝ անհատատ ազգերն է որ չեն ապրին: Այս իտեալէտով ինչ որ ճիշդ է անհատին համար՝ առաւելորդ անձմարիտ է հաւաքականութեանց համար:

Մէկ կողմ կը դնեմ այս մասին ուրիշ ազգերէ օրինակներ և ապացոյցներ յառաջ բերելու հոգը, ու կը փափաքեմ բաւականանալ մի միայն մեր փաստով: Մեր պատմութեան ամենէն անապահով, ամենէն կասկածելի ու վտանգաւոր այն շրջանին, Ե. դարու առաջին կիսուն մէջերը, պիտի փըշրուէինք՝ պիտի կորսուէինք իրրեւ ժողովուրդ և իրրեւ ազգ, մեր ամբողջ անցեալովը, եթէ բարձրագոյն իմաստութեամբ և անհամեմատ սրբով լուսաւորուած մեծ հոգիներ մեր գոյութեան նաւը կապել յայնչա՛ծ շըրջանին հաւատքին, այն ապառա՛ծին, փրկութեան այն վէճին, որ մեր Եկեղեցին, մեր Սիոնը եղաւ. Անկէ եկաւ այն

ժամանակին մէջ մեր փրկութիւնը. ան եւ զաւ անուհետեւ ընդ միշտ մեր ազգային գոյութիւնը իր մայրական գգունքներուն ներքեւ պատապարդ եւ հովանաւորող զօրութիւնը: Ան իր ծոցին մէջ թխեց ընդ միշտ մեր ապագային յոյսը, ան զօրացուց եւ մեծցուց մեր հաւատքը Աստուծոյ, ճշմարտութեան, արդարութեան, բարութեան, սիրոյ և այն բոլոր առաքինութեանց մասին, որոնք մարդերը և ժողովուրդները աշխիւ, քաջ և դիւցազնական կ'ընեն, ան դաստիարակեց զմեզ քրիստոնէական սուրբ բարոյականով, սովորեցուց մեզի գիմարել աշխարհի չարին, մերթ բռնուն ոգորուածի սաստկութեամբ և մերթ լուռ համակերպուեալ եւս կրաւորականութեան մէջ չեղօքացընել մեր վրայ խուժած արհաւիրքներուն ծանրութիւնը:

Ի՞նչու ի և եւ արժանի նկատողութեան որ մեր մէջ քաղաքական կեանքի գրութիւնը իր ամենէն յաջող և ամենէն նուազ օրերուն միշտ անբաժան մնաց կրօնական իշխանութենէն. Հայրապետական Աթոռը, Հայ Սիոնի ամենէն սրտագրաւ նշանը, կը փոխադրուէր հոն ուր կը կազմուէր պետական ոստանը. ու նոյն իսկ կը բազմապատուէր այնքան՝ որքան, հանգամանքներու համեմատ, կը շատնային քաղաքական կեդրոնները: Այդ երեւոյթը բաւական չէ բացատրել մի միայն կառուվարական-վարչական շարժառիթներով. ահոր բռն պատճառը պէտք է փնտռել այն կրօնական և գաղափարական ոգիին մէջ, որ սկիզբէն ի վեր տարրացած այս ժողովուրդի նկարագրին մէջ, քրիստոնէական թուականէն առդին աւելի տրիական ներգործութիւն մը դարձած է անոր հոգւոյն մէջ: Կրօնական խտելով, յարաբերուած քաղաքական յոյսերու մտատիպարով մը, մեր գոյութեան խարխիւը և զօրութիւնը եղած է միանգամ ընդ միշտ. մեր երկու կեանքերուն՝ կրօնականի և եւ քաղաքականին՝ պատմութիւնները, առիջուած ու թեզանուած իրարմով, համաձուլուած են այլևս այնպիսի հիւստեանով մը, որ վերացումներու մէջ միայն պիտի կարելի ըլլար բաժնել զանոնք իրարմէ, իրականին մէջ այնքան միախառնուած, շարկապուած այդ կեանքի վիճակները:

Այդ այդպէս է, վասնզի իր խոր հա-

ւատքն է թէ կրօնական խտելէ զուրկ ժողովուրդ մը գրկուած է կեանքի բարգաւաճման ամենէն կարեւոր ազգակէն: Մենք մեր Սիոնին, մեր հաւատքին՝ մեր եկեղեցիին ուղղուած ենք միշտ, անկէ ահեկալելով մեր փրկութիւնը, անկէ յուսալով բարոյական և նոյն իսկ երկրաւոր ազատագրումը:

Ու պատմութիւնը միթէ ահա ինքզինքը չէ՞ որ կը կրկնէ այսօր. Հայութեան աւանդներն տխուր, շուարած ճակատագրի այս չարաբաստիկ օրերուն դէպի ուր ուղղուած են նորէն իր աչքերը. ո՞չ ապաքէն իր Սիոնին, այսինքն իր հաւատքին, իր եկեղեցիին. ո՞չ ապաքէն իր կրօնական խտելին: Բնագրական թէ դիտակցական է այս կեցուածքը կամ վերաբերումը ազգին . . . երկու պարագային ալ կը հաստատուի մատնանշուած ճշմարտութիւնը:

Պէտք կ'այ զօրացնելու զժախտութենէն զժախտութիւն քաշկռտուող այս ժողովուրդին յարումը այդ սուրբ մտատիպարին. անիկա՝ որ խորհուրդն է Անոր որ ոչինչէն ինչը ստեղծագործեց, կրնայ նորոգել և վերականգնել դէպի անկում մղուող ժողովուրդները: Ոչինչ այնքան հզօր է և փրկարար՝ որքան ինչ որ հոգեւոր է և բարոյական:

Որդիք Սիոնի, Ուխտ եկեղեցւոյ, թոյլ չի տանք որ դէպի այդ մտատիպարը ուղղուած նայուածքները միմազնին պատրանքներով: Սիոնի այս նուիրական բարձունքին վրայ, ուր մեր նախնիք աւելի քան տասնրեօթը դարերէ ի վեր երկրպագած և ինքզինքնին նուիրած են այդ գաղափարին, այս սուրբ կամարներուն ներքեւ, ուր Կուլիս մը և Աթոռ մը յլշատակը, այսինքն մտածումի մը և իշխանութեան մը խորհուրդը մեր առջև կը լուսաւորեն մեր գործունէութեան զաշտը, ամբացնենք սիրով և նուիրումի մեր ուխտը այն ժողովուրդին համար, ուրուն արեան և հաւատքին ժառանգութեան զաւակներն ենք ամէնքս, և առաւելագոյն եռանդով և եւ դիտակցութեամբ պատրաստուինք այն ծառայութեան, որ բաժնին է մեր բաժակին, և զայն ընդունել ի միաթարուութիւն մեր սիրելի ազգին, ի շինութիւն մեր Սուրբ եկեղեցւոյն, եկեղեցւոյն Հայաստանեայց, ի պարման առաքելական այս Ս. Աթոռին, և ի փառս Աստուծոյ Հօր և Որդւոյն Միածնի և Սուրբ Հոգւոյն, Ամենասուրբ Երրորդութեան, որ է օրհնալ յաւիտեանս ամէն: